

Katar, İran'ın silahlanma ve nükleer enerji faaliyetlerinden hoşnut değil. Ancak yine de bu ülkeyle ilişkilerini sıcak tutmaya çalışıyor.
(Katar Emiri Al Thani, Tahran ziyaretinde görülüyor.)

İnceleme

Ali Oğuz DİRİÖZ
Bilkent Üniversitesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi

KATAR'IN ÇOK YÖNLÜ DIŞ POLİTİKASI

The Multidirectional Foreign Policy of Qatar

Abstract

Qatar's multifaceted and versatile foreign policy is being analyzed by assessing various issues. As a multifaceted policy, Qatar tries to balance Iran and the U.S.A by maintaining good relations with both. In addition to Qatar's growing power in the international economy, Qatar is also considering the possibility of forming a natural gas cartel with Russia and Iran. Qatar's role as a "Soft Power" in its region due to its growing economy is touched upon by the article. In the Middle East, despite differing policy with some Arab countries, Qatar's proactive foreign policy would likely contribute to regional stability in the years ahead. Finally, relations with Turkey are evaluated. Qatar's increasing influence in the region and shared objectives with Turkey are considered as reasons for furthering bilateral relations.

İnceleme

Katar Emirliği, Körfez'deki en pragmatik ve en bağımsız dış politikayı izleyen ülke olarak göze çarpmaktadır. Genç bir devlet olmasına karşın Ortadoğu meselelerinde sıklıkla adı geçen Katar'ın tek bir ülke veya kutupla değil, birçok ülke ile bir denge politikası güttüğü görülmektedir.

Giriş

Katar Emirliği, Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren küresel konjonktürde giderek artan bir önem kazanmıştır. Petrolün yanı sıra doğal gazın da tedrici olarak artan kullanımını Katar'ın ön plana çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Körfez bölgesinde Birleşik Arap Emirlikleri gibi devletlerin ekonomik ve özellikle ticari açıdan yıldızlarının parlaması, Katar'ın durumunu da olumlu etkilemiştir. Katar'ın izlediği çok yönlü dış politikayı anlamak için ABD ile İran arasındaki güdülen denge politikasını, küresel enerji politikalarındaki konumunu, gelişen ekonomisi ile elde ettiği yumuşak gücünü, bölgedeki etkinliğini ve son olarak Türkiye ile ilişkilerini incelemek gerekmektedir.

Katar ve Çok Yönlü Dış Politika

Çok yönlü pro-aktif dış politika açısından Katar Emirliği Körfez'deki en pragmatik ve en bağımsız dış politikayı izleyen ülke olarak göze çarpmaktadır. 1971'de bağımsızlığını elde eden genç bir devlet olmasına karşın dış politikada ve Ortadoğu meselelerinde sıklıkla adı geçen bir ülke konumuna gelmiş olan Katar'ın tek bir ülke veya kutupla değil, birçok ülke ile denge politikası güttüğü görülmektedir. Amerikan ordusunun merkezi komutanlığı CENTCOM'un önemli bir üssünün konuşlandığı Katar Emirliği, diğer taraftan İran ve Rusya ile ortak bir doğal gaz karteli oluşturma imkânlarını değerlendirmektedir.

CENTCOM, Amerikan silahlı kuvvetlerinin kriz bölgelerine yakın ileri uçtaki merkezi komutanlığıdır ve halen komutanı General David Petraeus'tur. Katar'ın Körfez'de gerek Irak gerek İran'a yakın konumda bulunması, bu ülkede bir ileri üssün tercih edilmesinde belirleyici olmuştur. Aynı zamanda bu üs, dünya'nın üçüncü en büyük doğal gaz rezervlerine sahip ülkesi

olan Katar'ın kendi küçük nüfusu ile bu rezervleri olası tehditlere karşı korumada yetersiz kalabilecek askeri gücüne çok önemli bir müttefik takviyesi olmuştur.

Katar'ın öncelikleri arasında başta Körfez ülkeleri olmak üzere, Arap ve Müslüman dünyası ile ilişkileri sıcak tutmanın yer aldığını, Katar Dışişleri Bakanlığı'nın resmi metinlerinden de sık sık rastlamak mümkündür.¹ Katar ayrıca, İslam Konferansı Örgütü'nü (İKÖ) de ağırlıklı bir uluslararası örgüt olarak benimsemiştir.

Ancak, Katar'ın pragmatik ve dengeli bir dış politika takip ettiğini, yakın zamana kadar İsrail ile en düşük seviyede yürütülmüş olan ilişkilerinden de anlamak mümkündür. Katar'ın İsrail ile ekonomik ilişkileri Gazze'ye yönelik saldırıdan sonra bu yılın Ocak ayında askıya alınmıştır. Katar'ın İsrail'le yakın zamana yürüttüğü ticari ve diplomatik ilişkileri, bağımsız bir dış politika izlediğinin göstergesi olarak ele almak mümkündür.² Emirliğin, tam anlamıyla pragmatik ve dengeli bir politika izlemeye önem verdiği, rasyonel bir aktör olarak her şeyden önce kendi ulusal çıkarlarını gözettiği anlaşılmaktadır. Katar, Körfez ülkeleri arasında İsrail ile en düşük seviyede dahi olsa, ilişkisi olan tek ülke durumundaydı. İki ülkenin Dışişleri Bakanları Birleşmiş Milletler nezdinde 2005 yılında yüz yüze bir görüşme yapmışlar ve doğrudan temaslarını sürdürmüşlerdi.³

Her ne kadar Gazze'de yaşanan trajik olayların ardından İsrail'in ticari bürosu Katar tarafından tek taraflı olarak kapatılmış olsa da, İsrail basınında çıkan haberlerde Gazze krizinin sancuları dindikten sonra büronun yeniden açılacağı yönünde haberler yer almıştır.⁴ Zaten Katar İsrail'e tepki gösterirken esnek davranmış ve bazı kapıları açık bırakmayı ihmal etmemiştir.

Enerji kaynakları sayesinde bölgede önemli bir yumuşak güç haline gelen Katar'ın önümüzdeki yıllarda etkinliğini daha da arttıracığı tahmin ediliyor.

Katar'ın özgün ve serbest bir dış politika izlediğinin bir diğer örneği K.K.T.C. ile olan doğrudan münasebetleridir. Katar'da K.K.T.C.'nin halen bir ticaret ve turizm ofisi bulunmaktadır. Az sayıda ülkede temsilciliği bulunan K.K.T.C.'nin ticaret ofisi, 2007 yılında faaliyet geçmiş ve resmi açılışı da K.K.T.C. Dışişleri Bakanı Turgay Avcı'nın 23-25 Kasım 2008 tarihlerinde Katar'a düzenlediği ziyaret vesilesiyle yapılmıştır.⁵ Ziyaretinde üst düzey kabul gören Bakan Avcı, Katar Başbakanı ve Dışişleri Bakanı görevlerini yürüten Şeyh Hamad bin Jassim Al Thani ve Katar Ticaret Bakanı Şeyh Fahad bin Jassim bin Mohammed Al Thani'yle görüşmüştür.

Diğer taraftan Katar Emirliği, İran ile olan ilişkilerine de büyük önem vermektedir. Bir süre önce Gazze'deki İsrail saldırısını görüşmek için bir zirve düzenlemiş, bu zirveye başta Mısır, Suudi Arabistan ve Ürdün olmak üzere birçok Arap

ülkesi icabet etmezken İran cumhurbaşkanı düzeyinde katılmıştır. Türkiye'yi ise Başbakan Yardımcısı Cemil Çiçek temsil etmiştir.⁶

Katar, birçok Körfez ülkesi gibi İran'ın füze yeteneğini geliştirmesinden ve nükleer enerji faaliyetlerini arttırmasından çok hoşnut değildir. Ancak buna karşın İran ile münasebetlerini iyi tutup bir yakınlık sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Bu durumda, olası bir doğalgaz kartelinde İran ile beraber olma ihtimali ve Katar nüfusunun önemli bir bölümünün İranlılardan oluşması gibi nedenlerin rol oynadığı tahmin edilmektedir.⁷ İlaveten, Emirlik içinde göz ardı edilemeyecek bir Şii nüfusun yaşadığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Dolayısıyla, Katar'ın İran ile iyi ilişkiler halinde olması, Emirlik açısından bir gerekliliktir. Nasıl ki Türkiye komşu ülkeler ile olan problemlerini

İnceleme

Katar'ın özgün ve serbest bir dış politika gütmüş olduğunun bir başka örneği K.K.T.C. ile olan doğrudan münasebetleridir. Katar'da K.K.T.C.'nin halen bir Ticaret ve Turizm ofisi bulunmaktadır. Az sayıda ülkede temsilciliği bulunan K.K.T.C.'nin Ticaret ofisi 2007 yılında açılmıştır.

aşım bölgesel düzeyde etkinlik sahibi olmak istiyorsa, Katar da benzer bir şekilde kendi komşuları ile olan sorunlarını sifıra yakın bir seviyeye indirip bölgesel etkinliğini artırma stratejisini uygulamaktadır.

Katar'ın Ortadoğu'da öncü ve arabulucu rolü, 2008 yılında Lübnan'da Genelkurmay Başkanı Michel Süleyman'ın Cumhurbaşkanı seçilmesindeki süreçte üstlendiği rol ile iyice belirgin bir hâl almıştır. O dönemde Beyrut sokaklarının duvarlarında "Şükran Katar" yani Arapça "teşekkürler Katar" anlamına gelen afişler ve yazılar sıkça görülür olmuştu. (Bir kelime oyununa başvurulmuş söz konusu ifade "Şükran Kıtır" yani "Çok teşekkürler" çağrışımı yapacak şekilde kullanılmıştı.) Katar'a yapıcı rolü için Lübnan sokaklarında minnettarlığın ifade ediliyor olması, Lübnan'a istikrar getirmede sağladığı kritik katkıyı göstermiştir.

Katar'ın Uluslararası Ekonomi Politikası

Katar 1971'de bağımsızlığını elde etmiş, ancak son birkaç yılda uluslararası arenada adına daha sık rastlanır olmuştur. Bunun en önemli sebebi ulusal enerji kaynaklarından gelen ekonomik gücüdür. Daha önce belirtildiği gibi, petrolün yanı sıra doğal gazın Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren dünya genelinde artan kullanımı sayesinde Katar büyük bir stratejik önem kazanmıştır.

Yakın bir geçmişe kadar kayda değer bir doğal gaz üretimi olmayan Katar için bu fosil yakıtın önemi giderek artmıştır. 2000'lerin başında yapılan arama çalışmalarında yeni doğal gaz rezervleri bulunmuştur ve Katar dünyanın üçüncü en büyük rezervlerine sahip ülke konuma yükselmiştir.⁸ Şu an yaklaşık 35,7 trilyon metreküp kanıtlanmış rezerv ile dünya kanıtlanmış doğal

gaz rezervlerinin yaklaşık yüzde 15'ine sahiptir. Ayrıca LNG (sıvılaştırılmış doğal gaz) konusunda yakın zamanda Endonezya'yı geride bırakarak dünyanın bir numaralı ihracatçısı olmuştur. En çok enerji ihraç ettiği ülkeler arasında sırasıyla Japonya, Güney Kore, Singapur, Hindistan ile bazı Uzak Doğu ve Güney Asya ülkeleri gelmektedir.

Enerji kaynaklarından sağladığı ekonomik güç ile yüksek bir refah düzeyine kavuşan Katar Emirliği, finansal gücünü önemli bir siyasi araç olarak da kullanmaktadır. Katar'da devlete ve şahıslara ait varlık fonları, Arap ve İslam dünyasına finansal yardım yapılmasına olanak sağlamış ve bu konuda Katar önemli bir "yumuşak güç" (*soft power*) olmuştur. Yumuşak güç, bir ülkenin askeri kabiliyetlerinin dışındaki sosyoekonomik kabiliyetleri ile diğer ülkeler üzerinde etkinlik sağlayabilmesi anlamıyla ele alındığında, bu açıdan Katar'ın son on yıl içerisinde bölgenin önemli bir yumuşak gücü olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu durumu, Pakistan'ın Dostları grubundaki yerinden anlamak mümkündür. Türkiye'nin de katıldığı Pakistan'ın Dostları grubunun amacı, Pakistan'daki hassas dönemde istikrarın muhafaza edilmesine katkıda bulunmaktır.⁹ Katar grubunda özellikle finansal konularda kilit rol üstlenmiştir.

Emirliğin doğal kaynaklarını uluslararası arenada siyasi bir araç olarak kullanma potansiyeli 2008 yılında Rusya'nın izlediği politikalar bağlamında gündeme gelmiştir.¹⁰ Son yıllarda Rusya'nın doğal gazı bir siyasi araç olarak da kullanması kaygı yaratmış, özellikle Avrupa ülkeleri Rusya'ya olan bağımlılığı azaltacak alternatifler geliştirme arayışına girmiştir. 2008 yazında *The Observer*'da bir makalesi yayınlanan İngiliz Başbakanı Gordon Brown konuya açıklıkla

Türkiye ile Katar arasında bölge istikrarına katkıda bulunmak için doğabilecek işbirliği fırsatları iyi değerlendirilmeli. (Katar Başbakanı Şeyh Hamad bin Jassem Al Thani 4 Şubat 2009'da Ankara'da temaslarda bulundu.)

temas etmiştir.¹¹ Yine aynı dönemde, Rusya, Katar, İran ve kesin olmamakla beraber Venezuela bir araya gelip OPEC'e benzer bir doğal gaz karteli kurmayı değerlendirmiştir. Bu ülkeleri kapsayacak bir kartelin dünya doğal gaz rezervlerinin yaklaşık yüzde 60'ını kontrol edeceği tahmin edilmektedir.¹² Adı geçen ülkelerin Bush döneminde Amerikan yönetimiyle ilişkileri pek de parlak olmayan ülkeler olduğu dikkat çekmektedir. Aslında, doğal gazın tabiatı itibarıyla alıcı ve sağlayıcı ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık ilişkisi yaratıyor olması, bir doğal gaz karteli oluşturmayı zorlaştırmaktadır. Ayrıca, petrolün aksine doğalgaz doğada sıvı olarak bulunma-

dığından LNG olarak sıvılaştırılması ve özel tankerlerle taşınması gerekmektedir ya da boru hatları ile taşınması gerekmektedir. Her iki taşıma yöntemi de son derece pahalı olup uzun dönemli yatırımlar gerektirdiğinden satın alma garantisi ile çalışılmasını yani uzun dönemli taahhütleri gerektirmektedir. Böyle uzun dönemli yatırımlar ve satın alma garantileri de hem tedarikçi ülke hem de alıcı ülke arasında uzun dönemli iyi ilişkileri zorunlu kılmaktadır. Sonuçta, petrolün aksine doğalgazın variller içinde her an başka bir alıcıya yönlendirilmesi kolay değildir. Kaldı ki LNG için özel tankerler gerektirdiği için petrol kadar kolay bir dağıtım ağı da bulunma-

İnceleme

Bir yandan Amerikan ordusunun merkezi komutanlığı CENTCOM'un önemli bir üssünün konuşlandığı Katar Emirliği diğer taraftan da İran ve Rusya ile ortak bir doğal gaz karteli oluşturma imkânlarını değerlendirmektedir.

maktadır. Enerji piyasası ve küresel ekonominin bu denli hassas olduğu bir dönemde bu karteli oluşturan ülkelerin istedikleri etkileri sağlayıp sağlayamayacakları da belirsizdir. Unutulmamalıdır ki OPEC'in bütün müdahalelerine rağmen petrol fiyatı küresel ekonominin yavaşlamasından dolayı 2008'deki tarihi zirve fiyatı olan varil başı 147 dolardan bugün 40 dolar seviyelerine inmiştir.¹³ Doğalgaz kartelinin hayata geçirilmesi konusunda ilgili ülkeler iki farklı tutum sergilemektedir: Katar Emirliği başta olmak üzere bir dizi ülke ekonomik ve siyasi riskler nedeniyle temkinli davranmaktadır. Diğer tutum ise, böyle bir kartelin mevcut konjonktürdeki doğalgaz bağımlılığında büyük faydalar sağlanacağına kanaat getirmiş olan ülkelerin tutumudur. Neticede, sözkonusu kartelin oluşup oluşmayacağını ve fiyatları belirleyip belirleyemeyeceğini önümüzdeki süreç gösterecektir.

Katar ve Ortadoğu

Katar diğer Ortadoğu ülkeleri ile olan ilişkilerine önem vermektedir ve genelde saygın, profilli yüksek, bölge istikrarına katkıda bulunan, varlık fonları ile Arap ve Müslüman ülkelere yardım yapan bir ülke olarak algılanmaktadır. Ancak bu durum bütün bölge ülkeleri ile bazı sorunları ve rekabetleri olmadığı anlamına gelmemelidir. Ürdün ile Katar arasında yaşanan gerginlik bu sorunlara örnek olarak gösterilebilir. Gerginliğe iki olayın sebep olduğu iddia edilmektedir. İlk olarak, Ürdün, Katar'ın 2006 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri seçimlerinde kendi adayı yerine Güney Koreli Ban Ki Moon'u desteklemiş olmasını sorgulamaktadır.¹⁴ Ayrıca, Katar merkezli El-Cezire televizyonunun (diğer Arap ülkelere de yaptığı gibi) Ürdün ile ilgili eleştirel bir yayın yapmasının ardından ikili ilişkilerin soğuduğu iddia edilmektedir. Ne var ki, ikili ilişkiler düzelme eğilimi göstermektedir. Ürdün'ün uzun

dönemde Katar ile ilişkilerini düzeltmek istemesinde sadece beklenen yatırımlar değil, aynı zamanda on binlerce Ürdün vatandaşının bu ülkede yaşayıp çalışmakta olmasının büyük rol oynadığı tahmin edilmektedir. Ürdün'ün yanı sıra Katar'ın başka Arap ülkeleri ile de farklılaştığı alanlar olabilmektedir. Bazı Arap ve Arap olmayan çevreler, Katar'ı Arap ülkeleri arasındaki bölünmüşlüklerde bir taraf olarak da algılamaktadırlar.

Katar Emirliği'nin Türkiye ile olan ilişkileri ise ağırlıklı olarak ekonomik niteliklidir. Geçmişte Türkiye'ye yatırım yapan Katarlı grupların yanı sıra Türkiye'ye yatırımcı olarak gelebilecek önemli Katarlı gruplar vardır ve bu gruplar Türkiye ekonomisinin canlandırılmasına katkı sağlayabilirler. Kaldı ki Dış Ticaret Müsteşarlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre Ocak-Aralık 2008 döneminde Türkiye'nin Katar'a ihracatı 1 milyar doların üzerinde bir seviyeye ulaşmıştır. Buna karşın Katar'dan ithalat sadece 150 milyon dolar seviyelerinde olmuştur yani Katar dış ticaret artımızın olduğu bir ülke konumundadır.¹⁵ Buna ilaveten, 2008 yılı itibarıyla Katar'ın Türkiye'de özel sektör ile yaptığı doğrudan yatırımların 1 milyar dolar mertebelerine ulaştığı tahmin edilmektedir.

Katar'ın pro-aktif, çevre ülkeleriyle iyi ilişkiler güden ve bölge barışına katkıda bulunan politikaları, Türkiye ile paralellik göstermektedir. Türkiye'nin yanı sıra Katar ve diğer Arap ülkeleri, Filistinli gruplar arasındaki bölünmüşlüğü sona erdirmek için yoğun çaba harcamaktadır. Filistinli HAMAS ve El-Fetih grupları arasında arabuluculuk sorumluluğunu üstlenen ülkelere den biri de Katar'dır.

Ancak Türkiye ile Katar'ın gerek yapısal özellik-

leri gerek dış politikaları arasında tabiatıyla ciddi farklılıklar ra bulunmaktadır. Örneğin Türkiye, Arap ülkeleri arasındaki bölünmenin bir tarafı olmamaya ve her iki tarafla da iyi ilişkiler sürdürmeye önem vermektedir. Buna karşılık Katar daha ziyade bu ayrışmanın bir tarafı olarak algılanmaktadır. Türkiye, demokrasisini dünya standartlarında tutmak için gayretlerini artıran ve Avrupa Birliği üyeliğine aday bir ülkedir. Katar ise genç bir emirlik olarak siyasal kurumları henüz gelişmekte olan bir ülkedir. 1999 yılında yapılan seçimler emirliğin siyasi tarihinde bir milat olmuştur ve Katar Emirliği'nin kurumlarının güçlenmesine katkıda bulunacağı düşünülmektedir. Çünkü bu seçim, kadınların oy verdiği ve aday olduğu ilk seçim olmuştur.¹⁶ Ayrıca nüfus, yüzölçümü, sosyal yapı ve ekonomik büyüklükler bakımından da Türkiye ile Katar arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır (Türkiye 73 milyon, Katar ise 1 milyon nüfusludur). Katar küçük bir ülke olmasına karşın Ortadoğu'da önemli bir ülkedir ve Türkiye mutlaka bu emirlik ile olan ilişkilerine önem verip, bilhassa ekonomik işbirliğini geliştirmelidir.

Sonuç

Sonuç olarak Katar'ın çok yönlü dış politikası bu ülkenin Ortadoğu'daki profilini yükseltmiştir. Pragmatizm ve esneklik ile belirli bir ülke topluluğunun değil Katar'ın kendi ulusal çıkarları ön planda tutulmuştur. Enerji kaynakları sayesinde bölgede önemli bir yumuşak güç haline gelen Katar'ın önümüzdeki yıllarda etkinliğini daha da arttıracığı tahmin edilmektedir ve bu nüfuzun olası bir doğalgaz kartelinin oluşmaması halinde dahi devam edeceği düşünülmektedir. Bununla birlikte bazı ülkelere göre Katar, Arap dünyasındaki ayrışmada bir taraftır. Diğerlerine göre ise Katar farklı siyasi ve diplomatik tercihlere sahip ülkelerle geliştirdiği çok yönlü ilişkiler sayesinde Ortadoğu'daki uyuşmazlıkların çözümünde rol oynama yeteneğine sahiptir. Bu bağlamda Türkiye ile Katar arasında bölge istikrarına katkıda bulunmak için doğabilecek işbirliği fırsatları iyi değerlendirilmelidir. Türkiye, başta ekonomi ve ticaret üzere Katar ile olan ilişkilerini geliştirmenin arayışı içinde olmalıdır.■

- 1 Katar Emirliği Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, <http://english.mofa.gov.qa/index.cfm>, (Son Erişim: 15 Şubat 2009)
- 2 Uzi Rabi "Qatar's Relation with Israel: An exemplar of independent foreign policy", Bruce Maddy-Weitzman(ed). *Tel Aviv Notes, Moshe Dayan Merkezinden Ortadoğu gelişmeleri ile ilgili notlar*, Tel Aviv, Moshe Dayan Center, 7 Ekim 2008
- 3 Atilla Somfalvi, "Israel Qatar Relations Warming: Qatari foreign minister says his country may establish official relations with Jerusalem before establishment of a Palestinian state" 15 Eylül 2005, www.ynetnews.com (Son Erişim: 16 Şubat 2009)
- 4 "Qatar breaks off relations with Israel over Gaza Operation", 16 Ocak 2009, <http://www.haaretz.com/hasen/spages/1056177.html>, (Son Erişim: 17 Şubat 2009)
- 5 "KKTC Katar Temsilciliği Açıldı; KKTC'nin 13. yurt dışı temsilciliği Katar'ın başkenti Doha'da resmen açıldı.", 25 Kasım 2008, <http://www.ntvmsnbc.com/news/466921.asp>, (Son Erişim: 16 Şubat 2009)
- 6 T.C. Dışişleri Bakanlığı resmi internet sitesinde söz konusu konferansa Sayın Cemil Çiçek'in katıldığı resmi olarak belirtilmiştir. <http://www.mfa.gov.tr/ocak2009.tr.mfa>, (Son Erişim: 17 Şubat 2009)
- 7 DEİK ülke bülteni Katar 2008, www.ntvmsnbc.com/modules/ekonomi/bultenler, (Son Erişim: 16 Şubat 2009)
- 8 DEİK ülke bülteni Katar 2008, www.ntvmsnbc.com/modules/ekonomi/bultenler, (Son Erişim: 16 Şubat 2009)
- 9 "Friends of Pakistan group pledges aid for stabilization", 26 Eylül 2008, http://afp.google.com/article/ALeqM5jpbB_w95vRa_dAh1DTVcDbvYBFIA, (Son Erişim: 17 Şubat 2009)
- 10 "European Energy Security; A Bear at the Throat", *The Economist*, 14 Nisan 2007
- 11 Gordon Brown, "This is how we will stand up to Russia'a naked aggression; As European leaders meet, the Prime Minister says security is linked to the politics of energy." *The Observer*, 31 Ağustos 2008,
- 12 Terry Macalister, "Russia, Iran, and Qatar announce cartel that will control 60% of World's gas supplies", *The Guardian*, 22 Ekim 2008,
- 13 Andrew Sparrow , "Wild Fluctuations in Oil price could damage world economy, warns Brown.", *The Guardian*, 19 Aralık 2008
- 14 Khalid Neimat, "Government does not intend to sever diplomatic relations with Qatar.", *Jordan Times*, 10 Ekim 2006
- 15 -Türkiye İstatistik Kurumu'nun ülkelere göre ihracat verileri internet sitesinde 2005 yılına kadar verilmektedir (tablo 11) ile Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığının "Türkiye İhracatının Gelişimi" raporundan derlenen bilgiye göre de Katar'a yapılan ihracatlar 130%'nin üzerinde olmuştur ve bulunan rakamlar bu şekilde elde edilmiştir. -Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankasının Ödemeler Dengesi Raporu 2008-II'de de sadece Nisan-Haziran 2008 dönemi için Katar'a 428 milyon dolar ihracat yapıldığı belirtilmiştir.
- 16 , L. Bahry, "Elections in Qatar: A Window of Democracy Opens in the Gulf ", *Middle East Policy*, Volume VI, Number 4, June 1999.

DİPNOTLAR